
HRISOAVE VECHI MOLDOVENEȘTI DIN FONDUL ARHIVISTIC AL BȘC „ANDREI LUPAN” A AȘM

DIANA ROTARU

BȘC „Andrei Lupan”

În acest articol sunt descrise hrisoavele din fondul arhivistic al Bibliotecii Științifice Centrale „Andrei Lupan” și expuse metodele de lucru cu acestea, în vederea sporirii accesului la informație, atât pentru cercetătorii științifici, cât și pentru cei interesați de subiectele care reies din conținutul lor. Hrisoavele deținute de fondul arhivistic al BȘC „Andrei Lupan” sunt importante prin faptul că abordează istoria orașului Chișinău cu suburbiile sale, încă de la mijlocul secolului al XVI, aducând la lumină informații cu privire la numele localităților, locurilor, nume de persoane concrete cuprinse în diferite activități.

Cuvinte-cheie: Hrisov, paleografie, arhivă, bibliotecă, Chișinău

This article describes charters from the Archival Collection of the Central Scientific Library „A. Lupan” as well as the methods of working with them. It aims to increase the access to information for scientists and other people who are interested in the content of the charters. The charters kept in the Archival Collection are important because they address history of Chisinau and its suburbs beginning with the half of the 16th century. They provide information about names of areas, places and certain persons who participated in different activities.

Keywords: charter, paleography, archival collection, library, Chisinau

Paleografia are ca obiect citirea, descifrarea și transcrierea textelor redată în limba română și scrise cu grafie chirilică, limba greacă și slavonă, punând la dispoziție instrumente care să facă posibilă cercetarea textelor vechi chirilice românești depozitate în arhive și biblioteci. „Paleografia este o știință ce ne pune la dispoziție mijloacele prin care putem cunoaște, citi și studia începuturile și evoluția scrisului vechi dintr-o anumită țară..., determină, în lipsa datei cronologice sau topografice, epoca și locul unde s-a scris un text paleografic și cercetează materialul pe care sunt scrise izvoarele paleografice. Tot de paleografie ține și stabilirea autenticității, din punct de vedere grafic, a unui text paleografic” [1].

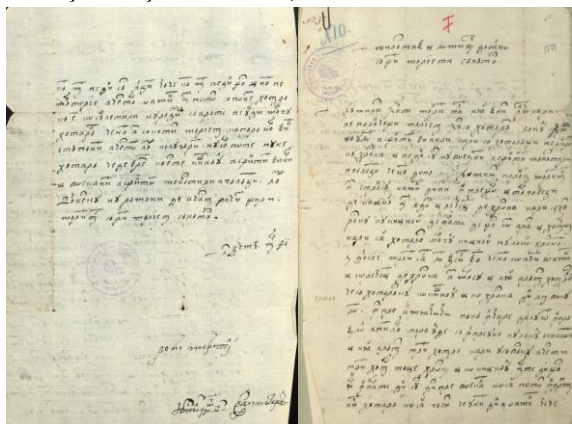
În contextul studiilor de paleografie, menționăm că Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan” deține 102 hrisoave, ce cuprind perioada anilor 1525–1818. Dintre acestea 98 au fost publicate într-o serie de documente cum sunt: *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în începutul secolului al XVIII și al XIX; Moldova în epoca feudalismului; A. Eșanu, Chișinău file de istorie și Труды Бессарабской губернской учёной архивной комиссии*, iar 4 hrisoave nu au fost publicate [2-13].

Scoțind aceste documente la lumina zilei și înțelegând importanța lor, ne-am propus să reinventariem hrisoavele depozitate în fondul Bibliotecii Științifice Centrale „Andrei Lupan” a AȘM, axindu-ne pe următoarele obiective:

- a translitera conținutul hrisoavelor;
- a propune o redactare mai pertinentă a conținutului lor, colaționând textele originale cu cele publicate anterior;
- a translitera hrisoavele inedite și a le include în circuitul științific, pentru o eventuală publicare a lor;
- a pune pe suport electronic toate hrisoavele, în vederea sporirii accesului la informație, pentru cercetătorii științifici sau pentru cei interesați de subiectele pe care le vădesc conținutul lor.

Hrisoavele deținute de fondul arhivistic al BȘC abordează istoria orașului Chișinău cu suburbiile sale, încă de la mijlocul secolului al XVI, aducând informații cu privire la numele localităților, locurilor, nume de persoane concrete cuprinse în diferite activități.

Un asemenea hrisov, cu informații ce țin direct de istoria localităților limitrofe ale Chișinăului, este cel din anul 1739, martie 19 și descrie hotarele moșiilor Chișinău, Buiucani, Hrusca și Schinoasa „Luminat carte mării tali ni-au venit, întru cari ne poroncești măriia ta, ca-s să hotărîm locul Chișinăului a Sfintii Vineri, cari să hotărâști pe din gios cu Hrusca și pre din sus cu Buecanii, a sfintii mănăstiri, a Galații. Ce noi, după luminat poronca mării tali, am strînsu oameni di pi înpregiur și tîrgoveți de Chișinău, ș-am adus și răzăși de Hrusca, cari să hotărâscu cu Chișinăul de parte de gios, cum

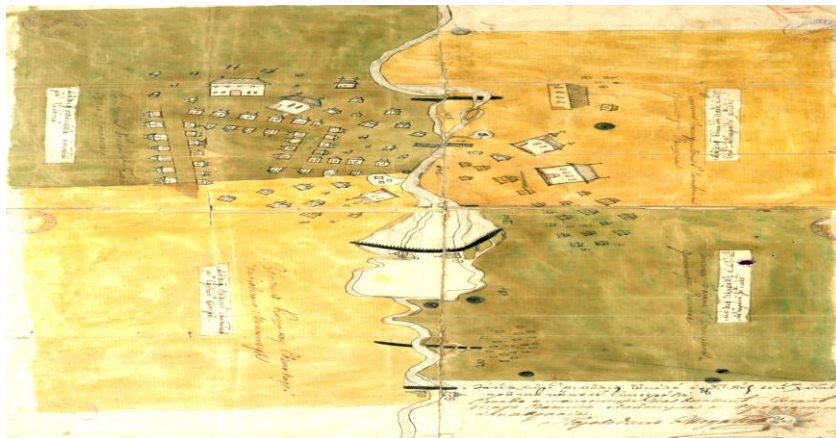

arată hotarnica, cari s-au hotărît tîrgul Chișinăului cu locul Hruscăi, la domnie mării Sali, lui Vasile vodă. Ce noi cu acii oameni și cu răzeșii de Hrusca am mârșu și ni-au arătat hotarîli, ce hotărâscu cu Chișinăul și cu Husca, din apa Bîcului înspre amiazi-zi pînă în zare

dialului, în prăvalul apilor, păra undesă împreună cu locul Schinoosăi...” [Arhiv AȘM, Doc. 100].

Într-un hrisov vechi este redat planul Chișinăului din anul 1800 care permite reliefarea hotarelor ocinei Chișinău, pe care este schițată o biserică cu două cupole ce se află în imediata apropiere a râului, aceasta fiind biserica

Nașterea Maicii Domnului „Mazarachi”, fiind restaurată definitiv în anul 1812. În ocina Buiucani unde a fost transferat centrul Chișinăului, după un incendiu din anul 1789, în apropierea râului Bâc se află biserica Buna Vestire, în apropierea centrului orașului – biserica Arhanghel Mihail, iar alături de ea era o casă cu două etaje a boierului Donici. Peste râul Bâc, pe ocina Visterniceni, se află biserica Învierii, care în prezent aparține sectorul Râșcani. În partea de vest a bisericii se află casa stolnicului Dimitrie Râșcanul.

De asemenea, deținem hrisoave ce reflectă viața economică și procesul de vânzare-cumpărare și schimbare a moșiilor, cum este documentul din anul 1810, mai 5, de schimb între, „Arhiri, ficior lui Vasile Andronachi, nepot Tudorii, strănepot lui Vasile Grosul, și eu, Ilie Margine, ficior Irinii, nepot Tudorii, strănepot, iar lui Vasile Grosul dinpreună cu alți frați și neamuri a noastre adevărim cu acest zăpis al nostru la mîna dumisale, Enacachi Păun, precum să-s știe că în giământate de moșie Hrusca, ce-i zîc și Curva, partea din gios, ci este pe Bîcu la ținutu Lăpușnii [...] am făcut schimbu cu Dumnealui și măsurîndu-s moșiia aceasta în curmezîș pe trei locuri și analoghisîndu-să suma stînjănilor după rînduiala vînzărilor și a schimburilor, ni s-au ales drepti părțile noastre acelor ce am făcut schimbu din bătrînul acesta Grosul, doai sute patru stînjăni, una palmă, pol pîrmac, analoghisîți cu stînjănu gospod” [Arhiv AȘM, Doc. 57].

Dintre cele mai vechi localități din zona istorică a Chișinăului face parte satul Buecani, care există cel puțin încă din timpul lui Ștefan cel Mare. Astfel, într-un act domnesc, scris în cancelaria de stat a lui Constantin Movilă, din 20 august 1608, privitor la vechimea acestui sat se arată: „...Gligorie, fiul lui Miron, și nepotul său Timotin, fiul lui Ion Zaci, și Caisin, fiul lui Ciumeș, și Sava, fiul lui Cristea, și Stratan, toți nepoții lui Hodor, și, de asemenea, nepotul lui Toader, fiul lui Tudoran, și fratele său

Moldovan, nepotul Părascăi, și s-au jeluț nouă cu mare jalobă și mare mărturie zicînd cã acest uric, ce-au avut bunicii lor, Hodor și Părasca, de la Ștefan voievod cel Bătrîn pentru satul Bueceni, ce-i pe Bîc, și cu loc de iaz și

moară pe Bîc, acel uric a fost distrus de tătari...” [Arhiv AȘM, Doc. 94].

Un alt sat, care mai târziu, la fel ca Buiucani și Visterniceni, s-a contopit cu Chișinăul este Hrusca. Informații despre acest sat găsim în documentele de la 12 martie 1548 „...Magdușca și fratele ei

Frățian, fii lui Stan ... Nicoară, și sora lor, Urîta și Dagna, și Ciomordia, fiii Neacșei, ... toți nepoții lui Costea Posadnic, de a lor bunăvoie, de nimeni siliți, nici asupriți și ... de la nepotul domniei mele, Ștefan voievod cel Tînăr, giuământate de sat Hrusca, partea din sus, aceia au vîndut-o slugilor noastre Stănilă și Ghidion și ... al nostru, și au plătit totul din plin, acei mai sus scriși ani, 200 de zloți tătărești...” [Arhiv AȘM, Doc. 97].

Ulterior în izvoare apar și alte sate în vecinătatea Chișinăului, cum ar fi: Ghețoani, Vovințeni, Muncești, Schinoasa, care pe parcursul secolelor XVIII-XIX au devenit suburbii ale Chișinăului. Aceste denumiri s-au păstrat pînă în prezent, fiind numite astfel sectoarele Chișinăului. Cât privește istoria Chișinăului, menționăm cã la începutul secolului al XVII-lea sunt atestate primele forme de stăpînire mănăstirească asupra satului Chișinău. Astfel, printr-o carte domnească de întăritură, de la 4 august 1641, Vasile Lupu dă „...carte domniei mele, rugătorilor noștri, călugărilor de la svîntaa mănăstire de la Svîntaa Vineri și de la Mănăstirea Balicai ca să fie tari și puternici cu cartea domniei

mele a lua a zece din toată pîinea, și den fîn, și din legumi, și din in, și cîinepă, și den tot venitul lasat la Chișinău...” [Arhiv AȘM, Doc. 75]. Deja la 28 aprilie 1642, printr-o carte domnească a lui Vasile Lupu, călugării de la mănăstirea Sfînta Vineri obțin delimitarea hotarelor părților de sat din

Chișinău. Astfel orașul Chișinău devine moșie mănăstirească, trecând în stăpânirea mănăstirii Sfânta Vineri din Iași până în primele decenii ale secolului al XIX-lea.

Pe lângă citirea și transcrierea textelor vechi, am analizat și sistemele grafice speciale, un rol important în paleografia româno-chirilică ocupând abrevierile (prescurtările) și slovele cifre, precum și hârtia, și ustensilele grafice. În cele mai multe documente întâlnim hârtia cu filigran care se producea din in, cânepă sau lână. Aceasta se obținea în urma unui amestec pus într-o sită pătrată, amenajată cu linii orizontale și verticale, având la mijloc, în multe cazuri, un desen numit contramarca. Rolul contramărcii desemnând proprietarul fabricii de hârtie, numele meșterului sau numele localității. De aici și varietatea imensă de contramărci, reprezentate prin oameni, animale, păsări, flori și alte obiecte din viața oamenilor. Pe teritoriul țării noastre hârtia este importată din țările occidentale, mai cu seamă din Italia. Aceasta o dovedesc hrisoavele ce au filigran cu trei movilițe sau trei munți. Filigranele, de care vorbim, se află în mijlocul foi. Culoarea hârtiei la început era doar albă, cu timpul însă după cum se știe, hârtia se îngălbenește. Prin urmare toate documentele păstrate în fondul arhivistic al BȘC „Andrei Lupan” au hârtie de culoare gălbuie. Dimensiunile hârtiei nu sunt constante, fapt explicabil prin extinderea textului scris. Procesul de scriere sau copiere a textelor pe hârtie presupune un întreg inventar de unelte care erau utilizate în acest sens:

- **liniarul și perghelul** serveau la fixarea distanțelor egale între rânduri și trasarea liniilor respective în vederea scrierii;
- **buretele** era utilizat pentru ștergerea unor litere, în cazul când scribul, copistul greșea în timpul scrierii. Această operație fiind făcută imediat pentru a nu se usca cerneala;
- **călimara** era destinată păstrării cernelii;
- **pana de scris** era unealta de bază din inventarul unui scrib, copist. În acest sens se utiliza pana de pasăre [14].

Scribii mai foloseau și diferite tipuri de cerneală. De obicei, textele erau redactate cu cerneală neagră sau maro, iar pentru ornamente, litere majuscule (cele de la început de aliniat sau capitol sau nume) se folosea chinovarul care este de culoare roșie-gălbuie.

Problema materialelor pe care s-a scris de-a lungul istoriei este una dintre cele mai importante în paleografie, contribuind considerabil la istoria și evoluția scrisului. Un rol important l-au avut studiarea grafemelor. Aici se ține cont de îngroșarea extremităților liniilor curbe, oblice, semiovale, dimensiunile literelor, prezența sau absența literelor mari și mici.

De remarcat este faptul că în perioada secolelor XVI-XVIII sunt foarte puțin folosite semnele de punctuație, intervalul între cuvinte și chiar respectarea normelor ortografice, ceea ce de multe ori face mai dificil lucrul paleografului. Un rol aparte îl au abrevierile care se atestă în absolut toate documentele. Se presupune că pisarul nu reușea să scrie după domn, de aceea folosea abrevierile. De cele mai multe ori aceste cuvinte reprezintă categorii sociale, toponime, elemente cronologice, cuvintele sacre și din domeniul religios, precum și cuvinte legate de cult sau de activitatea ecleziastică.

După cum se poate observa, metodele de lucru în paleografie cer o deosebită atenție, o mare încordare și o nemaipomenită migală în cercetarea formelor grafice. Cercetările noastre s-au axat și pe descrierea și descifrarea pecetilor, datele obținute de știința sigiliografiei servindu-mi ca element important în vederea stabilirii datei apariției documentelor și numele domnului ce și-a pus pecetea.

În încheiere, menționăm că hrisoavele sunt o sursă bogată de informație, aducând lumină asupra unor aspecte mai puțin sau deloc cunoscute din trecutul orașului Chișinău, fiind abordate un șir de probleme legate de istoricul devenirii Chișinăului ca centru urban, precum și astfel de aspecte cum sunt viața cotidiană, ecleziastică și culturală, instituțiile instructiv-educative, administrarea publică a localității, devenirea urbei de pe Bâc ca centru comercial și vamal.

Referințe bibliografice:

1. BOGDAN, Damian P. *Paleografia româno-slavă*: tratat și album. București, 1971. 391 p., 100 f. de album.
2. *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în începutul secolului al XVIII (1751-1774)*. Vol. IX. Alcăt. D. DRAGNEV, E. BOCIAROV și L. SVETLICINĂI. Chișinău: Civitas, 2004. 319 p.
3. *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în începutul secolului al XVIII (1775-1786)*. Vol. X. Alcăt. D. DRAGNEV, E. BOCIAROV și L. SVETLICINĂI. Chișinău: Civitas, 2005. 320 p.
4. *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în începutul secolului al XVIII (1787-1800)*. Vol. XI. Alcăt. D. DRAGNEV, E. BOCIAROV și L. SVETLICINĂI. Chișinău: CEP USM, 2008. 512 p.
5. *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei la începutul secolului al XIX (1801-1806)*. Vol. XII. Alcăt. D. DRAGNEV, E. BOCIAROV și L. SVETLICINĂI. Chișinău: Elan-Poligraf, 2012. 521 p.
6. *Moldova în epoca feudalismului: documente moldovenești din veacurile XV-întîiul pătrat al XVII*. Vol. I. Alcăt. D. DRAGNEV, E. BOCIAROV și L. SVETLICINĂI. Chișinău: Știința, 1961. 452 p.

-
7. *Moldova în epoca feudalismului: documente slavo-moldovenești din veacurile XV-XVI*. Vol. II. Alcăt. D. DRAGNEV, E. BOCIAROV și L. SVETLICINĂI. Chișinău: Știința, 1978. 445 p.
8. *Moldova în epoca feudalismului: cărți domnești și zapise moldovenești (1601-1640)*. Vol. III. Alcăt. D. DRAGNEV, E. BOCIAROV și L. SVETLICINĂI. Chișinău: Știința, 1982. 477 p.
9. *Moldova în epoca feudalismului: cărți domnești și zapise slavo-moldovenești și moldovenești (1641-1660)*. Vol. IV. Alcăt. D. DRAGNEV, E. BOCIAROV și L. SVETLICINĂI. Chișinău: Știința, 1986. 365 p.
10. *Moldova în epoca feudalismului: cărți domnești și zapise slavo-moldovenești și moldovenești (1661-1670)*. Vol. V. Alcăt. D. DRAGNEV, E. BOCIAROV și L. SVETLICINĂI. Chișinău: Știința, 1987. 327 p.
11. *Moldova în epoca feudalismului: documente moldovenești din secolul al XVIII-lea (1711-1750) / cărți domnești și zapise*. Vol. VIII. Alcăt. D. DRAGNEV, E. BOCIAROV și L. SVETLICINĂI. Chișinău: Știința, 1998. 255 p.
12. EȘANU, Andrei. *Chișinău, file de istorie: cercetări, documente, materiale*. Chișinău: Museum, 1998. 215 p.
13. ХАЛИППА, И.Н. *Труды Бессарабской губернской учёной архивной комиссии*. Кишинев: Типогр. Э. Шліомовича. Том I. 1900. 438 p.; Том II. 1902. 495 p.; Том III. 1907. 582 p.
14. ROZKOS, Pavel. *Lecții de paleografie și limba slavă veche*. Timișoara: Tipografia Universității din Timișoara, 1978. 180 p.